

ნინო მინდაძე

სამედიცინო ანთროპოლოგია

სამედიცინო ანთროპოლოგია დღეს ანთროპოლოგიური მეცნიერების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დარგია. სახელწოდება სამედიცინო ანთროპოლოგია, დამკვიდრდა XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან, თუმცა დანიელი მეცნიერები მას ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში იყენებდნენ.

სამედიცინო ანთროპოლოგია შეისწავლის ჯანმრთელობასა და დაავადებას, საერთოდ ჯანმრთელობის დაცვის სისტემას, ბუნებრივ და სოციოკულტურულ გარემოსთან ადამიანის ბიოკულტურულ ადაპტაციას. იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს მედიცინის სოციოკულტურულ ასპექტებზე, რადგან "დაავადება და მკურნალობა მხოლოდ აბსტრაქტულად არის სუფთა ბიოლოგიური პროცესი... სად გახდა ავად ადამიანი, რა სახის დაავადება შეეყარა მას და რა სახის მკურნალობა სჭირდება, ბევრად არის დამოკიდებული სოციალურ ფაქტორებზე (კულტურა..., 1977, გვ. 14).. სწორედ ამიტომ, სამედიცინო ანთროპოლოგია, დაავადების ბიოლოგიურ გამომწვევებთან ერთად, განსაკუთრებულ ყურადღებას ადამიანის ჯანმრთელობაზე ზემოქმედ სოციალურ და კულტურულ ფაქტორებზე ამახვილებს.

სამედიცინო ანთროპოლოგია ადამიანს, პირველ რიგში, განიხილავს, როგორც სოციოკულტურულ არსებას და აინტერესებს შეხედულებები ადამიანზე როგორც ბიოლოგიური, ისე სოციოკულტურული თვალსაზრისით, დაავადებათა ეტიოლოგია, მკურნალობის პრინციპები, აგრეთვე დამოკიდებულება სამედიცინო პრაქტიკოსების მიმართ, ექიმისა და პაციენტის ურთიერთდამოკიდებულება, ასევე სამედიცინო სისტემების ადგილი სხვადასხვა საზოგადოებაში.

თანამედროვე სამედიცინო ანთროპოლოგიის კვლევის სფეროში მოექცა ბიომედიცინის განვითარებასთან დაკავშირებული იდეები და მეთოდები. ამასთან ერთად, დღეს განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა სხვადასხვა კულტურაში სიცოცხლისა და სიკვდილის, დაავადების, ადამიანის სხეულის აღქმისა და გააზრების... კვლევას.

სამედიცინო ანთროპოლოგიის კვლევის სფერო კიდევ უფრო ფართო და მნიშვნელოვანია, რადგან მას დაავადება აინტერესებს, როგორც ფენომენი, რომელსაც შეუძლია გავლენა იქონიოს სოციოკულტურულ მოვლენებსა და პროცესებზე.

ადამიანის ჯანმრთელობის მდგომარეობა და აქედან გამომდინარე დაავადება, უშუალოდ არის დაკავშირებული ადამიანის სიცოცხლესთან, მის ზანგრძლივობასთან. ადამიანის და საერთოდ საზოგადოების ცხოვრების წესი, ბევრად არის დამოკიდებული ადამიანის ჯანმრთელობის მდგომარეობაზე, დაავადებათა გავრცელების ინტენსივობაზე. თუნდაც რა როლს თამაშობს დაავადება ეკოლოგიურ და ევოლუციურ პროცესებში,

ასევე ადამიანის მიერ სამყაროს აღქმაში, სოციალური სისტემების შექმნაში, სოციალურულ-კულტურული ღირებულებების ჩამოყალიბებასა თუ სხვ. თუ სამედიცინო ანთროპოლოგიას ამ კუთხით შევხვდებით, დავინახავთ, რომ იგი იკვლევს არა მხოლოდ ადამიანის ჯანმრთელობის მდგომარეობას საზოგადოებაში, დაავადების გამომწვევს მიზეზებს, მკურნალობის საშუალებებსა და მკურნალობის შედეგებს, არამედ მთელ საზოგადოებას, მის სამედიცინო ასპექტებს სოციალურულ კონტექსტში: თვალსაჩინოებისთვის ერთი ცნობილი მაგალითიც იკმარება. მეცნიერთა დაკვირვებამ აჩვენა, რომ სტრესულმა რეაქციამ იმ ინდივიდებისა, რომლებიც თვლიან, რომ არიან მსხვერპლნი ჯადოქრობის ან იმსახურებენ მკაცრ სასჯელს ტაბუს დარღვევისათვის, შეიძლება გამოიწვიოს მათი დაავადება ან სიკვდილიც კი... (ამ შემთხვევაში კულტურა არის პათოგენური). დაავადების ასეთი ახსნა ხდება დაავადების ტრადიციული ეტიოლოგიის საფუძველი. იგი ერთხელ მიეწერება მაგიურ ზემოქმედებას და მიუხედავად იმისა, თუ რითი არის გამოწვეული რეალურად დაავადება, შემდეგაც გამოიყენება ადგილობრივი სამედიცინო პრაქტიკოსების მიერ აღნიშნულ დაავადებათა დიაგნოსტიკის დროს, განსაზღვრავს მკურნალობის ხასიათსაც. ამ შემთხვევაში ქცევა (დაავადების დიაგნოსტიკა და მკურნალობა) ტრადიციული რწმენა-წარმოდგენებით, ტრადიციული კულტურით არის განპირობებული და შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც ზემოქმედი, გავლენის მქონე საზოგადოების ჯანმრთელობის მდგომარეობაზე. მაგრამ, მეორე მხრივ, იგივე ქცევა შეიძლება შესწავლილ იქნეს უფრო ფართოდ, სოციალურულ ასპექტში. კერძოდ, იგი აჩვენებს, რომ როდესაც საზოგადოების წევრები დაავადებას მიიჩნევენ სანქციად, სასჯელად ზნეობრივი თუ რელიგიური ნორმების დარღვევისათვის ან მტრის ქმედებად, სოციალურ სისტემაში იწვევს დაძაბულობას და კონფლიქტს (კულტურა... 1977, გვ. 13-15). აღნიშნულმა ატრიბუციამ შეიძლება აჩვენოს, აგრეთვე, რომ ასეთ სოციალურ სისტემას დაძაბულობის და კონფლიქტის დროს სხვა სახის დასასჯელი საშუალებები ნაკლებად ან საერთოდ არა აქვს. ამ შემთხვევაში სამედიცინო ფენომენი ხსნის სოციალურ მოვლენას.

ყველგან, ყოველი დროისა და ყოველგვარი ტიპის საზოგადოებაში დაავადება საფრთხეს უქმნისა როგორც ცალკეულ ადამიანს, ასევე საზოგადოებასაც; გარკვეულ ზემოქმედებას ახდენდა არა მხოლოდ ადამიანის თუ ადამიანთა მთელი კოლექტივის ბიოლოგიურ მდგომარეობაზე, არამედ სოციალურულ სისტემაზე, ისტორიული განვითარების პროცესზე; განაპირობებდა გარკვეულ ისტორიულ მოვლენებს. ცნობილია, რომ III ათასწლეულში ძველი ინდოევროპული მოსახლეობის მიგრაციის ერთ-ერთი მიზეზი და ამ მიგრაციის მიმართულებების განმსაზღვრელი შავი ჭირისა და მალარიის გავრცელება იყო (თ. გამყრელიძე, ვ. ივანოვი, 1984, გვ. 915-916; 963). არის მოსაზრება, რომ სწორედ შავი ჭირი გახდა მიზეზი ძველ აღმოსავლეთში მიცვალებულის კრემაციის ტრადიციის ჩამოყალიბებისა (თ. გამყრელიძე, ვ. ივანოვი, 1984, გვ. 831). შუა საუკუნეებში კი შავი ჭირის ეპიდემიებმა, რომელმაც შეიწირა მილიონობით ადამიანი, მნიშვნელოვნად შეცვალა ევროპის დემოგრაფიული სურათი,

ყოფითი კულტურა... (ფ. ბროდელი, 1989, გვ. 97-102). ითვლება, რომ ამ დაავადების პანდემიამ შეუწყო ხელი ფეოდალიზმის რღვევას ინგლისში.

ამგვარად, სამედიცინო ანთროპოლოგიის კვლევის სფერო მხოლოდ სამედიცინო საკითხებს არ მოიცავს, მას აინტერესებს სამედიცინო სისტემა, როგორც გავლენის მქონე ადამიანის ეკოლოგიაზე, ევოლუციაზე, კულტურაზე, სოციალურ ღირებულებებზე... ასევე, მხოლოდ სამედიცინო პერსონალი და ავადმყოფი არ არის სამედიცინო ანთროპოლოგიის კვლევის ობიექტი, არამედ ზოგადად საზოგადოება, რამდენადაც ის დაკავშირებულია ჯანმრთელობასა და სამედიცინო პრობლემებთან. აქედან გამომდინარე, სამედიცინო ანთროპოლოგია, ერთი მხრივ, გულისხმობს სამედიცინო სისტემების შესწავლას სოციოკულტურული თვალსაზრისით, ხოლო, მეორე მხრივ, სოციოკულტურული სისტემის, საზოგადოების შესწავლას სამედიცინო ასპექტით. სამედიცინო ანთროპოლოგია, როგორც სოციოკულტურული ანთროპოლოგიის ერთ-ერთი დარგი იყენებს ანთროპოლოგიის ცნობილ მეთოდებს: ევოლუციურს, ფუნქციონალურს სტრუქტურალურს... მისი კვლევის წყაროს ძირითადად არქეოლოგიური, ეთნოგრაფიული, სოციოლოგიური, ლინგვისტური, თანამედროვე სამედიცინო მონაცემები წარმოადგენს.

ყოველივე ზემოხსენებულის გათვალისწინებით და გამომდინარე იმ ფაქტიდან, რომ სხვადასხვა საზოგადოებაში, ადამიანის ჯანმრთელობის მდგომარეობის, დაავადების მიმართ სხვადასხვაგვარი დამოკიდებულების, განსხვავებული სამედიცინო აზროვნებისა და პრაქტიკის გამო, ძნელია ლაპარაკი ერთსა და იმავე სამედიცინო სტანდარტებზე, ნათლად უნდა ითქვას, რომ სამედიცინო ანთროპოლოგია მეცნიერების ინტერდისციპლინარული დარგია და კროსკულტურულ კვლევას ითვალისწინებს. სამედიცინო ანთროპოლოგია, როგორც დამოუკიდებელი სამეცნიერო დისციპლინა, გასული საუკუნის 70-იან წლებში ჩამოყალიბდა.

სამედიცინო ანთროპოლოგიის ჩამოყალიბებას ხელი შეუწყო სოციალური მედიცინის განვითარებამ, რაშიც განსაკუთრებული დამსახურება მიუძღვით XIX საუკუნის ცნობილ მეცნიერებს ფრანგ ველერმესა და გერმანელ ვირხოვს და, რაღა თქმა უნდა, ამავე ხანიდან მოყოლებული, ყველა იმ ეთნოლოგს, რომელმაც უურადღება მიაქცია ტრადიციულ მედიცინას და ისეთ საკითხებს როგორცაა დაავადებათა ხალხური ეტიოლოგია, კლასიფიკაცია და სხვ. სამედიცინო ანთროპოლოგიის დარგში პირველ კონცეპტუალურ ნაშრომად კი 1924 წელს გამოქვეყნებული, ბრიტანელი ექიმის, ფსიქოლოგისა და ეთნოგრაფის რივერსის ნაშრომი — **“მედიცინა, მაგია, რელიგია”** არის მიჩნეული. ამ ნაშრომის შემდეგ იწერება ბევრი საინტერესო გამოკვლევა სამედიცინო ანთროპოლოგიის თვალსაზრისით, რომელთა ავტორებს შორის გამოირჩევიან: ევანს-პრიჩარდი, კლემენტი, აკერნახტი, ქაუდილი, სიგერისტი, პარსონსი, პოლგარი, სკოჩი, ალანდი, ფოსტერი და სხვ.

დღეს სამედიცინო ანთროპოლოგია მრავალ უძლიეს სასწავლებელში ისწავლება, ჩამოყალიბდა სამედიცინო ანთროპოლოგიის ბევრი საზოგადოება.

შექმნილია არაერთი სამეცნიერო ნაშრომი და შესანიშნავი სახელმძღვანელო, რომელთა შორის გამოყოფილი დავიდ ლენდლის რედაქტორობით გამოსულ კრებულს: **“კულტურა, დაავადება და მკურნალობა — კვლევა სამედიცინო ანთროპოლოგიაში”** (კულტურა... 1977) სადაც სამედიცინო ანთროპოლოგიის თვალსაჩინო მკვლევრების: ლაიბენის, დუბოს, ალანდის, ველინის, გლიკის, აკერნესტის და სხვათა ნაშრომებია მოთავსებული, განხილულია ისეთი საკითხები როგორცაა: სამედიცინო ანთროპოლოგიის კვლევის სფერო, პალეოპათოლოგია, დაავადებათა ეკოლოგია და გავრცელება, სამედიცინო სისტემები და თეორიები, დაავადებასა და მკურნალობის შესახებ, მკითხაობა და დიაგნოსტიკა, ჯადოქრობა დაავადებასა და მკურნალობაში, ტკივილი, სტრესი და სიკვდილი, პაციენტი: სტატუსი და როლი, მკურნალი, სტატუსი და როლი და სხვ.

სამედიცინო ანთროპოლოგია ძირითადად სამ მიმართულებას მოიცავს: 1. სამედიცინო ეკოლოგია — შეისწავლის გარემოსთან ადამიანის, საზოგადოების ბიოკულტურულ ადაპტაციას; იკვლევს თუ რამდენად ეფექტურად იყენებს ადამიანი ადაპტაციის პროცესში ბიოლოგიურ და კულტურულ საშუალებებს. რა გავლენას ახდენს დაავადება ეკოლოგიურ და ევოლუციურ პროცესებზე. 2. ეთნომედიცინას (ტრადიციულ, ხალხურ მედიცინას) — შეისწავლის მედიცინის ტრადიციულ სისტემებს საბუნებისმეტყველო და სოციოკულტურულ ასპექტში 3. გამოყენებით სამედიცინო ანთროპოლოგიას, რომლის მიზანია სამედიცინო ანთროპოლოგიური კვლევის შედეგების გამოყენება პრაქტიკულად, ავადმყოფის მკურნალობის დროს ყურადღების გამახვილება სოციოკულტურულ ასპექტებზე და სხვ.

საქართველოში უკვე საკმაო ხანია არაერთი მკვლევარი მუშაობს სამედიცინო ანთროპოლოგიის ერთ-ერთი მიმართულების — ეთნომედიცინის, იგივე ტრადიციული მედიცინის, კვლევის ხაზით.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ყველგან, ყოველი დროისა და ყოველგვარი ტიპის საზოგადოებაში დაავადება გავლენას ახდენდა და ახლაც ახდენს ადამიანის, ადამიანთა ჯგუფის როგორც ბიოლოგიური, ისე კულტურული განვითარების პროცესზე, მეორე მხრივ კი, ადამიანის ადაპტაცია გარემოსთან, ადაპტაციის პროცესის სირთულე, არცთუ იშვიათად, ხდება მიზეზი ამა თუ იმ დაავადების გავრცელებისა. ტრადიციული მედიცინა, საუკუნეების მანძილზე დაავადებათა პრევენციის და მკურნალობის ბუნებრივი თუ კულტურული საშუალებებით (ამ უკანასკნელში უმეტესწილად იგულისხმება მკურნალობის მაგიურ-რელიგიური წესები და რიტუალები) ადამიანის ფიზიკური და სულიერი ჯანმრთელობის დაცვას ემსახურება, გარემოსთან ადამიანის ურთიერთობის საუკეთესო გამოცდილებას ემყარება და ადამიანის ჯანმრთელობის უზრუნველყოფის ერთ-ერთ პირობას წარმოადგენს. აქედან გამომდინარე, ეთნომედიცინა, ტრადიციული სამედიცინო კულტურის კვლევა მნიშვნელოვანია როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული თვალსაზრისით.

ეთნომედიცინა, რაც ტრადიციული მედიცინის ანთროპოლოგიურ კვლევას გულისხმობს, არ შემოიფარგლება მხოლოდ მკურნალობის ხალხური,

ტრადიციული საშუალებების კვლევით, მას აინტერესებს თვით ადამიანი, ხალხური წარმოდგენები ადამიანზე როგორც ბიოლოგიურ და სოციოკულტურულ არსებაზე, მის სხეულსა და სულზე, ჯანმრთელობისა და დაავადების ხალხური გააზრება, საბუნებისმეტყველო შეხედულებები თუ რელიგიური რწმენა-წარმოდგენები დაავადების ეტიოლოგიაზე, მის ბუნებასა და ხასიათზე, დიაგნოსტიკის მეთოდები, მკურნალობისა და ავადმყოფზე ზრუნვის ხალხური ტრადიციები... მოკლედ რომ ვთქვათ, ეთნომედიცინა გულისხმობს ამა თუ იმ საზოგადოების ტრადიციული სამედიცინო აზროვნების, სამედიცინო თეორიისა და სამკურნალო პრაქტიკის კვლევას. ეთნომედიცინის კვლევის სფეროში შემოდის, აგრეთვე, სამედიცინო ინსტიტუტების, თვით დაავადების როლისა და მნიშვნელობის გარკვევა საზოგადოებაში და სხვ.

დამოწმებული ლიტერატურა

ე. აკერნეხტი, 1958 - Acherknecht E.H. Problems of Primitive Medicine. Reader in comparative Religion, An Antropological Approach. New-York, 1958.

ფ. ბროდელი, 2002 - Бродель Ф., Средиземное море и средиземно-морский мир в эпоху Филиппа II . Москва, 2002.

გამყრელიძე თ., ივანოვი ვიაჩ., 1984 - Гамкрелидзе Т., Иванов Вяч., Индоевропейский язык и индоевропейцы, реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и пракультуры, Тбилиси, 1984.

კულტურა, 1977 - Culture, Disease and Healing. Studies in the Medical Anthropology. London, 1977.

MEDICAL ANTHROPOLOGY

The paper discusses the subject of the medical anthropology and its basic approaches.

Medical anthropology studies health and illnesses, and the health care system in general, and the bio-cultural adaptation of human-beings to the social and cultural environment. It lays special emphasis of the medical science. Above all, medical anthropology sees a human being as a social and cultural creature and is interested in the ideas about the human-being in terms of biological and socio-cultural standpoints; it is concerned with the etiology of diseases, treatment principles, as well as with the attitudes of medical practitioners, doctor-patient mutual relationships and with the place of medical systems in different societies.

Modern Medical anthropology embraces ideas and methods related to the development of the bio-medicine. It also investigates the perception and conception of life and death, diseases of the human body.

Medical anthropology deals with the three basic directions of the study:

1. Medical ecology studying bio-cultural adaptation of an individual and a society to the environment. It investigates the methods how efficiently the human being applies the biological and cultural means in the process of adaptation, and what are the influences of a disease on the ecological and evolutionary processes.
2. Ethno-medicine (traditional folk-medicine) studies traditional systems within the science and socio-cultural aspects.
3. Applied medical anthropology aims at the practical application of the results yielded from medical-anthropology researches focusing on the socio-cultural aspects during the patient treatment etc.

In Georgia quite a few specialists have been working for so long in one of its directions, in ethno-medicine, which is the same as the traditional medicine.